

**TRADIȚIONALISMUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN VOIVODINA.
ION BĂLAN**

Virginia POPOVIĆ

Romanian literature from Voivodina, conceived more than half century ago is a relatively young literature, but through these years from first written texts on this territories until the following days it marked true artistic development, estetically and towards searching national identity. Starting with 5th decade of the last century in Yugoslav literature writers more and more use ideas of traditionalism and realism in their works. Such Romanian poetry of traditionalism writes one of the most famous writer of the last century in Voivodina, Ion Balan. Entered on line of traditionalism and autochthonism, poetry and prose 50's tried to cover the interwar literary gap and open the door again to Romanian literary word. Now we face a crossroads between the Serbian and Romanian literature. Romanian Poetry of Vojvodina uses first classical methods, traditional and a modern poetic language.

Key-words: prose, poetry, post-war literature in Voivodina, traditionalism

Literatura română din Voivodina a luat naștere cu ceva mai mult de jumătate de secol, este o literatură relativ tânără însă, în acești ani de la primele scrieri până astăzi a marcat o adevărată evoluție artistică pe plan estetic și în căutarea identității naționale. Această literatură a apărut ca o urmare a unor îndelungate și diverse tradiții culturale de peste un secol și jumătate, cu rădăcini în folclorul poporului român de pe aceste meleaguri, în activitatea asociațiilor și instituțiilor culturale în aproape toate satele românești din Voivodina, într-un număr mare de școli cu predare în limba maternă și în înființarea unui număr impozant de ziare și reviste. În anii postbelici, literatura din Voivodina a parcurs o cale ascendentă, cuprinzând toate etapele artelor și literaturii.

În anul 1947 a apărut suplimentul săptămânalului „Libertatea”, numit „Libertatea literară”, al cărui redactor a fost Vasko (Vasile) Popa și apoi, în 1947 se înființează revista „Lumina”, care l-a avut în frunte tot pe Vasko Popa. Tot ce s-a produs pe plan artistic, literar și cultural în aceste cinci decenii, este legat de aceste publicații. Vasko Popa s-a retras, în 1948, din literatura română și s-a consacrat scrisului în limba sârbă, devenind unul dintre reprezentanții de seamă ai poeziei fostei Iugoslavii, dar și europene. Această poezie a lui Vasko Popa a influențat întreaga evoluție a literaturii române din Iugoslavia. Deci poezia publicată în Voivodina, după acest mare poet, „are o

valoare remarcabilă, spre deosebire de proza scrisă până acum care poate rămâne în literatura română din Banatul sârbesc doar ca o valoare documentară” (Popović, 2004:5).

Ne găsim la o răscruce de drumuri dintre literatura sârbă și cea română. Poezia română din Voivodina recurge pe de o parte la modalități clasice, tradiționale, iar pe de altă parte se îndreaptă spre un limbaj poetic modern.

Perioada postbelică se caracterizează printr-o efervescentă spirituală fără precedent, concretizată prin fondarea primei mișcări literare și culturale, paralel cu întemeierea unor instituții de învățământ, religioase și culturale. Viața literară a fost influențată de câteva momente foarte importante: crearea Uniunii Culturale a Românilor din Voivodina (1945), apariția presei literare (1947) și a unor periodice românești (1945), înființarea primei edituri românești (1945), programul în limba română al postului de radio Novi Sad (1949); constituirea Societății literare a elevilor Internatului Român (1945) și a Liceului român mixt din Vârșeț (1948), fondarea învățământului superior în limba română (1956), urmate de constituirea Societății de Limba Română. Toate acestea au conturat cadrul cultural în care s-a afirmat scriitura în limba română, poezii, prozatorii și publiciștii.

Uniunea Culturală a Românilor (1945) a luat naștere din inițiativa lui Vasko Popa, care prevedea „publicarea unui ziar săptămânal, tipărirea cărților...” în limba maternă. Astfel, la Vârșeț a apărut primul ziar în limba română, „Libertatea”, sub redacția inițială a lui Aurel Gavrilov. Dumitru Micu afirmă despre acest ziar că este primul „ferment al mișcării literare românești din fosta Iugoslavie” (Micu, 1995: 262) care a coagulat intelectualii români, condeieri care, au debutat în revista interbelică „Nădejdea” (Ion Bălan).

Literatura de expresie românească din spațiul multicultural al Banatului iugoslav, s-a născut după 1945. Încercările precursorilor, inserate în paginile unor reviste și ziare ale vremii, n-au format o literatură, constituind doar ticluri sub influența folclorului în grai bănățean sau în limba literară.

Înscrisă pe linia tradiționalismului târziu și a autohtonismului, poezia și proza anilor '50 a încercat să acopere golul literar interbelic și să deschidă din nou ușa cuvântului literar românesc, pierdut atunci. În contextul dur al proletcultismului, literatura pe linie tradiționalistă a anilor '50 a reprezentat „o formă agresivă de cultură în limba română” (Agache 2005: 110). Primele cărți originale de după cel de-al doilea război mondial sunt: *Cântecul satului meu* de Ion Bălan, *În zori* de Mihai Avramescu și *Drum prin noapte și zi* de Radu Flora. Volumele apărute în perioada 1946-1953 sunt: *Aprindeți moara, teatru* (1948), *Drum spre adevăr, poeme* (1950), *Dacia Felix, teatru* (1952) și *Tinerețe frântă*, roman (1953) de Mihai Avramescu; *Brazde-n primăvară*, poeme (1950) și *Flăcări în noapte*, nuvele și schițe (1953) de Ion Bălan; *Poeme cu lumină* (1950) și *Crucea*, roman (1951-1952) de Radu Flora; *Cântecul tinereții*, poezii (1948) și *Lacrimi și roze*, poeme (1953) de Florica Ștefan. Mai târziu, după câteva decenii, o mare parte din poezia și proza începuturilor, a fost selectată în antologii de

autor, „parte care a reprezentat firul de continuitate în evoluția literaturii române din acest areal” (*Ibidem*: 111).

Scriitorii perioadei cincizeciste din Voivodina au abordat majoritatea genurilor literare, fiind fondatori în toate direcțiile încercate. Florian Copcea scrie în cartea *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina* că „primele texte literare în limba română apar în Voivodina odată cu primele publicații. Flacăra limbii române (conservată cu sacrificii inimaginabile), a dogorit veșnic în inimile „înstrăinaților”. De-a lungul timpului, poezia din această zonă fertilă a unui climat liric original, a suportat, cum era și firesc, „cosmetizări” dintre cele mai interesante” (Copcea, 2002: 6). Când este vorba de poezia anilor '50, această linie clasică, tradiționalistă, este caracteristică liricii primei generații de scriitori din Voivodina, cel puțin pentru prima etapă de creație. În cadrul acesteia, satul semnifică „locul geometric, unic, ridicat la etalon universal” (Agache 2005: 110).

*
*   *

Unul dintre primii scriitori ai generației anilor '50 este Ion Bălan, „un apologet al tăcerii” (Flora 1987: 125), care s-a născut pe data de 10 iunie 1925 la Iablanca într-o familie de agricultori. Școala primară o termină în satul natal între anii 1932 și 1936. Trece la Vârșeț unde se înscrie la liceu. Urmează școala de învățător din Vârșeț pe care o termină în 1945. În anul 1956 își ia licența la Școala Pedagogică Superioară din Zrenianin, urmând cursurile de limbă și literatură română. Din anul 1946 până în anul 1948 lucrează ca învățător la școala elementară din Râtișor. În curând părăsește acest post de muncă, trecând la Vârșeț. În anul 1948 primește postul de jurnalist la săptămânalul „Libertatea” și mai târziu este redactor la revista „Bucuria pionierilor”. Începând cu anul 1956 este redactor responsabil la revista *Lumina* din Vârșeț, mai târziu din Panciova. Simultan, din 1952 și până în 1963 ține cursurile de limbă și literatură la liceu și la școala de învățători din Vârșeț.

Blândețea peisajului bănățean, care este tema majoră a întregii generații cincizeciste din Voivodina, este constanta liricii lui Bălan, apreciat din acest motiv ca „intimist” (Flora 1971: 11), de către Radu Flora. Ion Bălan a fost unul dintre fondatorii Societății de Limba română din Voivodina, unde a fost numit secretar între anii 1962 și 1968. A fost președintele cercului literar pe lângă Societatea de Limba Română și membru al colegiului redacțional al bibliotecii Comunei Literare din Vârșeț (KOV). Scriitorul, poetul și publicistul Ion Balan a debutat cu poezia „S-au dus”, la revista *Nădejdea*, în decembrie 1938. Activitatea sa de ziarist începe la ziarul „Libertatea”, unde rămâne întreaga viață, fiind legat de acest cod al românismului de dincolo de Dunăre.

Cu pseudonimul Ion Păduraru semnează versurile în acest săptămânal, participând activ la înființarea Cercului Literar „Lumina” la Coștei. Poezia de început este tributară discursului narativ ce redă aspecte din viața satului, fiind un transfer estetic

al unui model social. Aprecierea critică a poeziei lui I. Bălan orientează estimarea spre poezia clasică tradiționalistă. Apar elemente locale, dar universal valabile: ape line, deal, codru, nume de sate (Iabuca, Sălcița). Influențat de Șt.O. Iosif și George Coșbuc, având conotații evidente Vlahuță, Slavici sau Gârleanu, poetul „frizează pastelul cu populație florală, un fel de cântece pentru elementele naturii: stropi de ploaie, roua, anotimpurile. Peisajul este codrean de o cromatică slabă: amurg de aramă, nori albi, dalbi stupi, cioburi senine, lună palidă și rece” (Popa 1997: 48).

Primul volum de poezii, *Cântecul satului meu*, apărut Vârșeț în anul 1947, anunță, „cel puțin din punctul delimitării tematice, prozatorul Ion Bălan de mai târziu” (Roșu, 1989: 35), versurile sale fiind dedicate țăranului în maniera poporanismului întârziat. În cel de-al doilea volum de poezii, *Brazde-n primăvară* (1952), publicat la Editura Frăție și Unitate, apar versuri de o banalitate școlărească, lipsite de orice fior poetic. Poetul încearcă să descopere poezia, ținând cont doar de rimă, dar cade în prozaism banal: *Am trecut, pe potecă am trecut,/ dimineața în tril de ciocârlie/ mi-a fluturat de grabă un salut// și-n soare s-a pierdut zglobie/ (În pragul dimineții)*. În poemul *Albu*, scris împreună cu Radu Flora, în 1952, unde sunt prezente motive, teme și idei specifice liricii postbelice și universului rustic, poetul încearcă să poetizeze ideologia comunistă, să creeze mituri noi, realizând acest lucru printr-o folclorizare forțată a versului, apelând la cuvinte tradiționale din creația populară: sat, glie, busuioc în floare cu miros de sânziană, și albastru de cicoare, răsărit de soare cald, etc. „Convertind toate aceste elemente în versuri cu implicație ideologică poemul sună fals, nefiresc...” (*Ibidem*: 50)

Ion Bălan, mai ales prin proza sa, s-a făcut cunoscut unui public mai larg, fiind tradus în sârbă și maghiară, dar primele volume de poezii amintite ale lui Ion Bălan, se deosebesc în mare măsură de versurile de mai târziu ale poetului care n-au fost cuprinse într-un volum, dar au fost publicate în *Opere alese I*. În aceste versuri publicate într-o ediție reprezentativă, îngrijită de Radu Flora, „vibrațiile lirice ale lui Ion Bălan se înscriu pe un orizont real, distinct, încărcate de perseverența *eului* și a raporturilor armonioase cu vorbirea și tonalitatea care ne comunică, în primul rând, o plasticitate firească a imaginii” (Almăjan 1987: 14).

Cum am mai amintit, Ion Bălan debutează cu versuri semnificative ca structură și tonalitate, specifice epocii postbelice, celebrând socialismul și revoluția cu imagini din universul rural. În poezia erotică apar accente eminesciene, blagiene și argheziene. Poezia *Pentru vers*, publicată în „Libertatea literară” în aprilie 1946 este inspirată de mutațiile ce avuseseră loc pe plan social și spiritual în viața țăranimii cântând înfrățirea și solidaritatea popoarelor și naționalităților din Iugoslavia eliberată. *Zboară,/ Vers bănățean./ Șoim de gând,/ Spre zări de primăvara, zboară/ Și cântă/ Viața/ De țăran/ Sărac argat/ Și nevoiaș (Pentru vers)*. Poetul scrie versuri clasice, îmbinate cu motive folclorice și de tip maiakovskian, imaginile care predomină fiind primăvara și soarele: *Cu primăvara-n brațe/ Și zâmbet plin de soare.../ Sau e primăvară cu soare, /Cu aer de cristal*. Poetul, la început, în perioada tinereții, este plin de iluzii, dar mai ales de

deziluzii, în această etapă, poetul cântă peisaje cu locuri comune, nedefinite și cu mesaj intimist: *Spre orizontul depărtat/ un cârd de rând/ unele urmăritc de ochii mei au zburat.../ Sunt iluziile mele...*

Mai târziu, Ion Bălan abandonează poezia și începe să scrie proză scurtă. Schița *Lemne pentru Kulturbund* apare în paginile „Libertății literare” încă în anul 1946. Opera lui de prozator cuprinde circa 40 de schițe și nuvele (unele foarte vaste). Cele trei volume de proză, apărute la mare distanță de timp – *Flăcări în noapte* (1953); *Drumuri și nori* (1960) și *Ninalb* (1967) – marchează evoluția ideologică și artistică a scriitorului. Această proză are o tematică țărănească, în care autorul introduce figuri de intelectuali din lumea satului, dar și a orașului. Proza lui Ion Bălan se caracterizează prin tratarea vieții țăranilor „de la codru” din apropierea Vârșetului unde trăiesc oameni aprigi, cu idealul dreptății în suflet. Scriitorul abordează satul bănățean într-o manieră directă, fără a-l idealiza. El nu ilustrează faptele și oamenii în alb-negru, ci privește evenimentele cu mult realism și simț obiectiv. Lui Ion Bălan îi sunt familiare toate ipostazele povestirii românești și iugoslave, de la narațiunea de tip folcloric, până la demersul epic al lui Ioan Slavici, Sadoveanu și Zaharia Stancu. De asemenea, se observă o influență a realiștilor sârbi de la Stevan Sremac, Branislav Nušić, Borisav Stanković, până la Ivo Andrić și Branko Ćopić.

Dovedindu-se un bun cunoscător al satului de codru, autorul înțelege în mare parte zbaterile, nădejile și năzuințele țăranului, mai ales în cele în care evocă cărări și văi natale, unde se lasă copleșit de un lirism cald și duios. La Ion Bălan, nostalgia lumii, rememorate autobiografic, nu determină viziunea, ci tensiunea care este iminentă în psihologia colectivă în urma unei evoluții sociale. *Ninalb*, eroul din microromanul cu același titlu, publicat la Editura Minerva din București în anul 1975, un fost argat, cu o puritate morală în suflet, are puterea să treacă toate obstacolele pe care i le-a înșirat în cale viața foarte grea. Din acest punct de vedere, *Ninalb* este eroul cel mai complex, dar și cel mai complet din toată proza lui Ion Bălan. Celelalte personaje, bântuite de doruri și melancolie, recurg adesea la amintire sau la vis, și acest joc cu ficțiunea și imaginația are scopul de a capta pe cititor. Ion Bălan îmbină firesc și cu mare atenție elementele lirice cu cele epice, conferind un farmec aparte nuvelilor sale. În povestirile sale, scriitorul re trăiește cu nostalgie și cu o încurcătură elegiacă faptele trecutului, dar mai ales copilăria sa. Îmbinând folclorul cu deosebit curaj, se pot întrezări și influențele lui Ionel Teodoreanu, Alexandru Macedonski și Cezar Petrescu. În unele nuvele sunt prezentați oamenii umili, dezmoșteniți ai soartei cu bucuriile și necazurile lor de pe vremea Iugoslaviei vechi, al războiului și ai anilor de după eliberare. Microromanul *Ninalb* are elemente de film *happy-end* unde scriitorul pune accentul pe secvențele etice și simbolice.

Dacă în volumul *Flăcări în noapte* domină aspectele tematice cărora scriitorul le acordă pondere, în cel de-al doilea precumpănește narațiunea și tendința spre o îmbrățișare complexă în dăltuirea momentelor tematice. Alte povestiri sunt scrise cu teme educative: *Școala*, *Bunicul și nepotul*, etc. Narațiunea nuvelilor lui Ion Bălan,

caracteristice prozei din perioada postbelică, este plină de tensiune și de dramatism. Scriitorul evocă și întâmplări din vremea luptei ilegale condusă de comuniștii iugoslavi. Aceasta e ilustrată cel mai bine în *Noapte care nu se uită*. În povestirea *S-a întâmplat într-o sâmbătă* se reconstituie întreaga atmosferă din satele Banatului în timpul celui de-al doilea război mondial. Aici, Ion Bălan folosește expresii populare din Banat, preferând lexicul arhaic, ceea ce dă culoare prozei sale: *a dosădi, paore, poțor, căruță, etc.* Nu lipsesc nici cuvintele de origine sârbă folosite ca neologisme, care sunt de o largă circulație pentru bănățeni, fiind folosite în obișnuitul grai local.

Proza și poezia lui Ion Bălan scot la suprafață conștiința unei literaturi, care prin narațiune și prin limbajul folosit se apropie de scriitorii români moderni.

Antologia de poezie a românilor din Voivodina *Într-o zi la Mesici/ Jednog dana u Mesici*, redactată de Ion Bălan împreună cu Milan Uzelac, poartă numele unei poezii ale lui Ion Bălan în care acesta a descris mediul de viață al scriitorilor români din Voivodina, acel mediu caracterizat prin antinomia sat-oraș, pădure-pășune, adevăr-probabilitate, mediu care poartă-n sine materialul de construcție al poeziilor lui Ion Bălan.

Din dorința arzătoare de a intra în relații nemijlocite de cauzalitate cu literatura timpului, în anul 1947 apare revista „Lumina”. Pe tot parcursul creator al acestei reviste, marea majoritate a scriitorilor și poezilor și-au găsit aici spațiul poetic precum și „echilibrul purității lor creatoare” (Almăjan 1987: 10). Paginile revistei au devenit punct de atracție și de sprijin al acelor voci poetice care vor încerca „să definească o autentică vocație, acceptând contextul glasurilor lirice care se fac auzite și căutând să se realizeze prin impulsul sensibilității lor poetice” (*Ibidem*). În acel an de mare încărcare artistică au apărut primele volume de versuri ale scriitorului Ion Bălan. Prin acest debut editorial de o fascinantă simplitate dar cu o perspectivă umană, poezia românească din Voivodina devine un loc de întâlnire cu cotiturile esențiale ale limbajului poetic modern.

Spre sfârșitul anilor cincizeci, în Serbia s-au purtat dezbateri înflăcărâte literare care vizează în mod deosebit problema modernismului și a realismului. În poezia din Voivodina apar forme noi, metamorfoze ale unei noi conștiințe poetice deschizătoare de drumuri și capabile să exercite o mare influență asupra experiențelor poetice de viitor. Acestea se deosebeau, în mare, de sensul poetic inaugurat în primii ani postbelici.

Bibliografie

- Almăjan, Slavco (1987). *Versiunea posibilă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia – 1957-1987*. Pančevo: Libertatea
- Copcea, Florian (2002). *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina*. I. Timișoara: Lumina
- Flora, Ioan (1987). *Ion Bălan. Într-o zi la Mesici*. Pančevo: Lumina

Romanoslavica vol. XLVII nr.1

- Flora, Radu (1971): *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*. Pančevo: Libertatea
- Micu, Dumitru (1995). *Scurtă istorie a literaturii române*. II. București: Iriana
- Popa, Ștefan N. (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina*. Pančevo: Libertatea
- Popović, Virginia (2004). *Pavel Gătăianțu. Contribuții la monografie*. Novi Sad: Ined Co
- Roșu, Costa (1989). *Dicționarul literaturii române din Iugoslavia*. Novi Sad: Libertatea